

YENİLEŞME DÖNEMİ EĞİTİMCİLERİNİN ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNE BAKIŞLARI

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ŞANAL
Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi
İlköğretim Bölümü Öğretim Üyesi, KAYSERİ
e-mail: sanalm@erciyes.edu.tr

Arş. Gör. Mustafa GÜÇLÜ
Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü, KAYSERİ
e-mail: mguclu@erciyes.edu.tr

Özet

Bu çalışmada 16 Mart 1848'de açılan öğretmen okullarında meslek dersi öğretmeni olarak görev yapan, eğitim bilimi ile ilgili olarak telif veya tercüme eser kaleme almış olan Selim Sabit Efendi, Musa Kazım Efendi, Süleyman Paşazâde Sami Bey, Ayşe Sıdika Hanım, Halide Edib (Adıvar) gibi eğitimcilerin yazmış oldukları eserlerde ele alınan öğretmen ve öğretmenlik mesleğinin niteliğine ilişkin görüşlere yer verilmeye çalışılmış ve bu eğitimcilerin öğretmenlik mesleğinin niteliğine ilişkin olarak ileri sürmüş oldukları fikirlerin bazılarının günümüz öğretmen tipolojisi anlayışına da uygun olduğu tespit edilmiş, batılılaşma hareketleri ile birlikte gerek telif gerekse de tercüme yoluyla yazılmaya başlanan bu eğitim bilimi kitapları ile öğretmenlik bir meslek olarak görülmeye başlanmış ve öğretmenlik mesleğinin kendine özgü bir takım ilke ve kurallarının olduğu belirtilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Öğretmenlik, öğretmenlik mesleği, Selim Sabit Efendi, Musa Kazım Efendi, Süleyman Paşazâde Sami Bey, Ayşe Sıdika Hanım, Halide Edib (Adıvar).

Abstract

This study showed that some of the educational scientist like Selim Sabit Efendi, Musa Kazım, Ayşe Sıdika, Halide Edip who worked as vocational training teachers at teacher training schools which were opened on 16 March 1848 have still a validity in our modern world. This study also showed that there has been an attempt to regard teaching as a profession since the income of thoughts and ideas through translations from the western world.

Key Words: Selim Sabit, Ayşe Sıdika, Musa Kazım, Halide Edip, Teacher training, Vocational Training Teachers

Giriş

Öğretmenlik insanlık tarihinin en eski mesleklerinden birisidir. En ilkel toplumlarda bile bazı insanlar sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamın sürüp gitmesini sağlayacak bilgi, beceri, tutum ve değerleri genç kuşaklara aktarmayı kendilerine iş edinmişlerdir. Ancak öğretmenliğin profesyonel bir meslek haline gelmesi Fransız devriminden sonra olmuştur. Bu devrimin köklü teokratik monarşinin yerine, lâik bir cumhuriyet kurması öğretmenlik mesleğinin misyonunu radikal bir biçimde değiştirmiştir. Fransız devrimi ile birlikte dinî ve monarşiye özgü değerleri gelecek kuşaklara aktarmakla yükümlü ve çoğunluğu aynı zamanda din adamı ve din öğrenimi görmüş olan öğretmenlerin yeni düzenin laik ve cumhuriyetçi bireyleri yetiştiremeyeceği düşünülmüş, bu amaçla Fransa’da dünyanın ilk öğretmen yetiştiren kurumları açılmıştır¹. Osmanlı İmparatorluğu’nda ise Tanzimat döneminin yenileşme girişimleri arasında 1848’de bir öğretmen okulu açılıncaya kadar yalnızca öğretmen yetiştiren bir meslek okulu mevcut değildi. Öğretici statüsündeki kişiler çoğunlukla genel öğretim kurumu olan medreselerden yetişiyorlar, bazen de otodidakt olarak, başka deyişle kendi kendini yetiştirmiş kişiler arasından atanıyorlardı ve öğretici statüsündeki kişilere genel bir terimle “hoca” denilmekteydi².

Tanzimat ile birlikte durgun Osmanlı toplumu ve kurumlarında başlatılan yenileşme hareketleri, kuşkusuz öğretmen yetiştirme ve “*öğretmen*” anlayışında da yeni görüşlerin ve uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tanzimat’tan itibaren eğitimin bir bilim olarak kabul edilmesi üzerine, dönemin aydın ve eğitimcileri öğretim yöntemleri, okuma-yazma öğretimi, yeni öğretim yöntemlerinin uygulanmasının istenilmesi gibi sorunların üzerinde durmaya başlamış, kitabî ve takrirî öğretimi eleştirmiş, ezbere dayalı öğretimin terk edilerek dayanın öğretimde yerinin olmadığı görüşünü benimsemiş, bireysel öğretimden sınıf ve şube sistemine geçilmesini istemiş, okuma-yazma öğretimine aynı oranda önem verilmesini arzulamışlardır. Bu tür istek ve talepler neticesinde bilhassa öğretmen yetiştiren kurumların programlarına “*öğretmenlik meslek bilgisi dersleri*”³ girmiş ve öğretmenlik mesleği, alanında uzman olan kişilerin yapabileceği meslek türü olarak düşünülmeye başlanmıştır. Böylece bu görüşlerin de tesiri ile Tanzimat döneminin yenileşme hareketleri içinde yeni okullar açılması ve yeni öğretmen tipi yetiştirilmesi ihtiyacı doğmuştur⁴. Neticede 16 Mart 1848’de yalnızca öğretmen yetiştiren bir meslek okulu açılmış, bu okuldan ve hemen sonra açılan benzerlerinden “muallim” denen

¹ Cemil Öztürk: *21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme*, (21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi adlı eserin içerisinde), Sedar Eğitim Araştırma Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul 2001, s. 223-224

² Yahya Akyüz: “Sosyo-Kültürel Ortamda Öğretmen Toplumumuzda Öğretmen-Halk İlişkileri”, *Milli Eğitim*, Sayı:56, Ocak-Şubat-Mart 1982, s.41.

³ Mustafa Şanal: “Osmanlı Devleti Öğretmen Okulları Programlarında Öğretmenlik Meslek Dersleri”, *Akademik Araştırmalar*, Sayı: 15, İstanbul,2003, s.53-77.

⁴ Mustafa Şanal: “Tarihsel Süreç İçerisinde Osmanlı Devleti’nde İlköğretime Erkek Öğretmen Yetiştiren Kurumların Doğuşu ve Gelişimi”, *Eğitim Araştırmaları*, Sayı: 10, Ankara 2003, s.116-122.

öğretmenler yetiştirilmiştir. İşte bu çalışmada öğretmen okullarında meslek dersi öğretmeni olarak görev yapan, eğitim bilimi ile ilgili olarak telif veya tercüme eser kaleme almış olan bazı eğitimcilerin yazmış oldukları eserlerde ele alınan öğretmen ve öğretmenlik mesleğinin niteliğine ilişkin görüşlere yer verilmeye çalışılmıştır.

1- Selim Sabit Efendi'nin (1829-1910) Öğretmenlik Mesleğinin Niteliğine İlişkin Görüşleri

Selim Sabit Efendi, Osmanlı eğitiminin çağdaşlaşmasında, hem öğretim, yönetim görevleriyle hem de yazmış olduğu eserleri ve fikirleriyle önemli bir yer tutan şahısların başında gelmektedir⁵. Selim Sabit Efendi'nin yazmış olduğu eserlerin hepsi kendi alanında önemli olmakla birlikte "Rehnümâ-i Muallimîn (1870)" adlı eseri, eğitim ve öğretim ile ilgili görüşlerini doğrudan ifade ettiği eseri olma özelliğini taşımaktadır. Selim Sabit Efendi, ilk olarak ilkokul öğretmen adaylarının şu özelliklere sahip bireyler olmalarının önemi üzerinde durmuştur:

- 1-Türkçe'yi güzel konuşmak,
- 2-Ahlâklı olmak,
- 3-Merhametli ve şefkatli olmak,
- 4-Sabırlı ve geniş yürekli olmak,
- 5-Adaletli olmak,
- 6-Kin ve garaz beslememek,

7-Hatır, gönül, iltimas kabul etmemek⁶. Selim Sabit Efendi'nin ilkokul öğretmenlerinde bulunmasını istediği bu özellikler, günümüz öğretmenleri için de geçerli olan özelliklerdir. Nitekim günümüz öğretmenlerinde var olduğu düşünülen şu on iki nitelik, öğrenciler tarafından en çok beğenilen öğretmen özelliklerinin başında gelmektedir. Bu nitelikler şunlardır:

- 1-İşbirliğine dayanan demokratik tutum,
- 2-Her çocuk için müşfik ve saygılı olma,
- 3-Sabır,
- 4-Geniş alâkâlar,
- 5-Hareket ve görünüşün hoş gitmesi,
- 6-Doğruluk ve taraf tutmamak,
- 7-Espri sahibi olmak,
- 8-Tam itidâl ve metânet,
- 9-Öğrencilerin problemlerine karşı alâkâ,
- 10-Esneklik,
- 11-Cesaret verme ve taktir etme hususunda iyi niyet,

⁵ Mustafa Şanal: "Selim Sabit Efendi'nin Öğretim Yöntemleri İle Ödül ve Ceza Vermeye İlişkin Görüşleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Millî Eğitim*, MEB Yayını, Bahar 2003, Sayı 158, s. 205-220

⁶ Selim Sabit: *Rehnümâ-i Muallimin*, İstanbul 1290, s.26.; Kilisli Muallim Rifat: *Mektep Hatıraları*, Muallimler Mecmuası, Sene:3, Sayı: 30, Matbaa-i Amire, İstanbul 1342, s.1348.

12-Özel bir konuyu öğretmede olağanüstü başarı⁷.

Selim Sabit Efendi'ye göre öğretmenlerin, bu niteliklerinin yanı sıra Türkçe'yi güzel konuşmaları, derdini anlatacak kadar Arapça, Farsça, Hesap ve Coğrafya'dan bilgili olmaları, 25 yaşından aşağı olmamaları, edip, kamil ve güzel ahlâk sahibi bireyler olmaları da gerekmektedir. Öğretmenler, öğrencilerinin babaları ve anneleri makamında buldukları için, onların tavır ve hareketlerinde ortaya çıkacak kusur ve hataları düzelterek istenilen biçimde terbiye olmalarına dikkat etmelidirler⁸. Çünkü Selim Sabit'e göre öğrencilerin yetişme ve gelişmesinde etkili olan bireylerin başında öğretmen unsuru gelmektedir. Öğretmenin şahsiyeti, bilhassa ilköğrenim çağındaki çocukların düşünce yapısında ve şahsiyetlerinin şekillenmesinde büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu yaştaki çocukların en çok etkilendikleri kişilerin başında öğretmenleri gelmektedir. Günlerinin büyük bir kısmını öğretmenleri ile birlikte geçirdikleri için öğretmenlerinin davranışlarını algılamaya, kendilerine mal etmeye çalışırlar ve onun gibi olmak isterler. Dolayısıyla öğretmenin kişiliği, eğitim-öğretim süreci içerisinde önemli bir yere sahiptir denilebilir.

2- Musa Kazım Bey'in Öğretmenlik Mesleğinin Niteliğine İlişkin Görüşleri

Musa Kâzım Bey, Ankara İdadisi Müdürlüğü ve Ankara Darümuallimîni'nde öğretmenlik görevinde bulunmuş, bu özelliği ile teorik alandaki bilgilerini pratikte de uygulama imkânı bulmuş bir eğitimcimizdir. Öğretmenlere ve taşrada çalışan memurlara rehberlik yapması amacıyla "Rehber-i Tedris ve Terbiye (1894)" adlı bir eğitim kitabını kaleme almıştır. Musa Kâzım Bey'e göre tüm öğretmen adaylarının terbiye ilminin verileri hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Çünkü terbiye ilmi öyle herkesin zannettiği gibi kolay bir şey değildir. Başlı başına bir ilimdir. Hatta ilimlerin içersinde belki de en önemlilerinden bir tanesidir. Dolayısıyla öğretmen adaylarının çocuk terbiyesi, çocuk psikolojisi, gelişim psikolojisi gibi konularda bilgi sahibi olmaları şarttır. Çünkü öğretmenler, Devlet-i Osmaniye'nin üst kademelerinde görev yapacak kişilerin yetiştirilmesinden sorumludurlar. Bu çocukların gelecekte öğretmenlerini saygı ve sevgi ile anmaları, öğretmenlerin onları istenilen biçimde, bütün yönleri ile mükemmel sayılabilecek derecede yetiştirmelerine bağlıdır. Bunun için öğretmenlerin, mesleklerinin kutsiyetini bilip, öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği ahlakî ve bilimsel veriler ile donanmış olmaları gerekmektedir. Öğretmen adaylarının gelecekte mesleklerinde başarılı olabilmeleri ve devletini ve milletini seven bireyleri yetiştirebilmeleri için, mutlaka terbiye ilminin öngördüğü bilgi ve becerilerle donanmış olmaları gerekmektedir⁹.

⁷ Refia Şemin: *Çocuk ve Gençlik Psikolojisi*, İstanbul 1971, s.223; Münire Erden, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Alkım Yayınları, İstanbul 1998,s.36.

⁸ Selim Sabit Efendi, *a.g.e.*, s. 26-27.

⁹ Musa Kâzım:*Rehber-i Tedris ve Terbiye*, Birinci Kısım, Kasbar Matbaası, İstanbul 1310, s.4.

Musa Kâzım Bey, bir öğretmenin eğitim-öğretim faaliyetinde başarılı olabilmesi için günde ortalama üç-dört saat ders çalışmasını şart olarak kabul etmiştir. Ona göre insanlar, önceden öğrenmiş oldukları bilgileri eğer kullanmazlarsa yavaş yavaş unutmaya başlarlar. Öğretmenler, öğrencilikleri esnasında kendilerine öğretilenleri memuriyetleri zamanında gözden geçirmezlerse kısa bir süre sonra bu bilgileri unutmaya başlarlar. Böyle bir öğretmen, değil öğretmenlik, öğrencilik dahi yapamaz hale gelir. İşte bu sıkıntının önüne geçebilmek amacıyla Musa Kâzım Bey, öğretmenlerin bir öğrenci gibi günde ortalama en az üç-dört saat ders çalışmalarının gereği üzerinde durmuş, öğretmen adaylarına bu amaçla şu sözleri söylemiştir:

“Malumdur ki seneler geçtikçe insanın kuvve-yi hafızası tedennî ve tenâkis eylemekte ve evvelce zabt ve hıfz eylediği şeyleri yavaş yavaş gaib etmeye başlamaktadır. Binâberîn siz mektepte okuyacağınız ulûm ve fûnûnu memuriyet zamanında gözden geçirmeyecek olur iseniz bir müddet-i kaile zarfında hepsini unutup bulunacağınız mektepte değil muallimlik, şakirdlik bile edemeyecek bir hale gelirsiniz. Herkesin gözüne çarpacak bu mahzurun önünü almak üzere sizin günde laâkal üç dört saat hususi olarak mesleğimize ait ulûm ve fûnûnla iştigâl eylemeniz begayet matlûb ve mültezemdir¹⁰.”

Bir öğretmenin öğreteceği konu alanı ile ilgili bilgi ve becerileri iyi bilmesi ve yaşam-boyu öğrenmeye katılarak kendi alanı ile ilgili bilgi birikimini güncelleştirmeye çalışmasının¹¹ günümüz pedagoji anlayışında da önemli bir yerinin bulunduğu düşünülecek olursa, Musa Kâzım Bey’in bu görüşünün önemi kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Çünkü öğretmenin temel görevi öğretmeyi sağlamaktır. Öğretmenlerin bu görevi yerine getirebilecek mesleki niteliklere sahip olmaları şarttır. Öğretmenin mesleki niteliği genel kültür, konu alanı bilgisi ve öğretmenlik meslek bilgi ve becerilerine bağlıdır. Bir öğretmenin kişilik özellikleri ne kadar olumlu olursa olsun bu özelliklere sahip olmadığı takdirde etkili bir öğretmen olabilmesi mümkün değildir. Öğretmenin temel görevi, öğrencinin sosyalleşmesini sağlaması ve toplumsal kültürü öğrenciye aktarmasıdır. Bu görevini başarıyla yerine getirebilmek için içinde yaşadığı toplumu, kültürel özellikleri ile birlikte tanıması gerekir. Yine öğretmenler kendi verdikleri dersin içeriğini iyi bilmeli, o konu ile ilgili yeni gelişmeleri yakinen takip etmelidirler. Ayrıca öğrencilerden gelen soruları cevaplayabilmek için gerekirse araştırma yaparak bilgilerini geliştirmelidirler¹².

Musa Kâzım Bey, öğretmenlerin maaşlarından arttırdıkları paralar ile kitap almalarının, almış oldukları bu kitaplar ile evlerinde kendilerine ait bir kütüphane kurmalarının, eğitim bilimi ve öğretim yöntemleri ile ilgili kitap ve yayınları takip ederek bu yayınları temin etmelerinin önemi üzerinde durmuştur. Öğretmenlerin

¹⁰ Musa Kâzım, *a.g.e.*, s.5.

¹¹ Servet Özdemir-H. İbrahim Yalın: *Her Yönüyle Öğretmenlik Mesleği*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1998, s.13.

¹² Münire Erden: *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Alkım Yayınları, İstanbul 1998, s.43-44.

boş vakitlerinde bol bol kitap okumasının faydalı olacağını belirtmiş, bu amaçla onlara ceplerinde birer kitap taşıyarak boş kaldıkları zaman bu kitabı açıp okumalarını önermiştir. Bu tutumları ile öğretmenlerin, öğrencilerine model olacaklarını da ifade etmiştir¹³.

Musa Kâzım Bey'in üzerinde durduğu diğer bir konu ise öğretmenlik mesleğinin ciddiyet gerektiren bir meslek olduğudur. Onun bu husustaki kendi sözleri şöyledir:

“Bir insan sülûk etmek istediği meslekte ciddiyet göstermez ise ve mesleği vasıta-i maişet ve tefeyyüz bilir ise onun o meslekte terakki ve teşhir-i ilmisi imkân haricidir. ...Kaviyyen bilmiş olamız ki ciddiyet üzere çalışmayıp ta yalnız maişet ve tefeyyüz cihetlerini düşünerek iş görmek isteyenler hiçbir vakit tevfiyat-ı samedâniyeye mazhar olamazlar. Tarihte hani yalnız menfaat-ı zâtiyelerine hizmet eden akvâm-ı kadîme-i ezmânın vatanlarına karşı bir hüsn-ü hizmeti sıbkat etmiş midir? Sizin nazar-ı dikkatinizi celb eden Sokrat, Eflatun, Aristoteles, İmam-ı Gazali, Fenelon gibi tâlim ve terbiye mucitlerinin teracüm-i ahvali değil midir? Demek isterim ki tedrisatınızda daima ciddiyet gösteriniz yani rıza-i bariyi tahsil ve ebna-i cinsinize hizmet etmek için uğraşıp çalıştığımızı bilfiil ispata say-i gayret ediniz¹⁴.”

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Musa Kâzım Bey, öğretmenlerin işlerini ciddiyet üzerine yapmalarını, mesleklerini sadece kendilerine yarar, menfaat sağlayan bir araç olarak görmemelerini istemiştir. Geçmiş dönemlerde yaşayan ünlü eğitimci ve filozoflardan da örnekler vererek bunların isimlerinin bugün hala zikrediliyor olmasında, onların ciddiyet üzerine işlerini yapmış olmaları ve önemli eserlere imza atmış olmaları gerçeğinin yattığını belirtmeye çalışmıştır. Musa Kâzım Bey, bu konu ile ilgili olarak sadece nasihat vermekle yetinmemiştir. Öğretmen adaylarına, her sabah o gün derste neler yapacaklarını, her sabah ve akşam o gün yapmayı düşündüklerini ne derece gerçekleştirdiklerini, her gün eksikliklerini gidermeye çalışmalarını, bugünün işini yarını bırakmamalarını, yarın anlatacakları dersin bir önceki dersten daha açık ve daha mufassal olması gerektiği gibi hususlara da dikkat etmelerini önermiştir¹⁵.

Musa Kâzım Bey, öğretmenlerin görev bilinci içersinde mesleklerini sevmeleri gerektiğini belirterek onların meslekî kariyerlerinde profesyonel davranış modelleri göstermelerinin önemi üzerinde durmuştur¹⁶. Gerçekten de etkili bir öğretmen, göreve dönük, ciddi sınıf davranışına sahip olan fakat öğrencilerin başarısına yardımcı olmak için gerektiğinde esnek davranabilen öğretmendir¹⁷. Öğret-

¹³ Musa Kâzım, *a.g.e*, s.6.

¹⁴ Musa Kâzım, *a.g.e*, s.7-8.

¹⁵ Musa Kâzım, *a.g.e*, s.8.

¹⁶ Musa Kâzım, *a.g.e*, s.8.

¹⁷ Servet Özdemir-H. İbrahim Yalın: *Her Yönüyle Öğretmenlik Mesleği*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1998, s.112.

men, mesleğin önemine uygun bir biçimde öğretmenliğe karşı güçlü bir inanç, içten bir bağlılık duygusu geliştirmelidir. Seçtiği mesleğin sürekli bir üyesi olmayı düşünen öğretmenden her şeyden önce davranışlarını bu mesleğin değerler sistemine uydurması istenir. Bunun için öğretmenin, mesleğinin toplum içindeki yerini ve etkisini bilmesi ayrı bir önem taşımaktadır¹⁸.

Musa Kâzım Bey, iyi bir öğretmende bulunması gereken kişisel özelliklere de değinmiştir. Öğretmenler her şeyden önce dindar insanlar olmalıdır. Padişaha hürmet ve itaat etmelidirler. Fakirlere yardımcı olmalıdırlar. Dürüst, sözüne güvenilir, misafirperver olmalıdırlar. Temiz giyinmeli, kötülüğe karşı iyilikle yaklaşmalı, israftan kaçınmalı, amirlerinin emirlerine itaat etmeli, büyüklerine saygılı olmalı, boş yere gereksiz biçimde konuşmamalı, sokakta hal ve hareketlerine dikkat etmelidirler. Her şeyden de öte tembel değil çalışkan olmalıdırlar. Görevlerini ihmal etmemelidirler. Derslerine saatinde girip, dersten saatinde çıkmalıdırlar¹⁹. Ağırbaşlı ve haysiyetli olmalıdırlar. Bu iki sığata sahip olmayanların öğretmenlik yapmaları mümkün değildir. Yapsalar bile hiçbir başarı elde edemezler. Ağırbaşlı ve haysiyetli olmayan öğretmenler sürekli olarak şiddete başvurumaktadırlar²⁰. Bu durumdan öğrenciler olumsuz yönde etkilenmekte, öğretmenlerin başarısızlıkları öğrencilerinin de başarısız olmalarına ve sönük bir kişiliğe sahip bireyler olmalarına neden olmaktadır. Musa Kâzım Bey'in bu ifadeleri, devrin sosyal ve siyasal anlayışının eğitim alanındaki yansımalarını göstermesi ve bir öğretmende bulunması istenilen özelliklerin neler olduğunu yansıması bakımından önem taşımaktadır.

3- Ayşe Sıdıka Hanım'ın (1872-1903) Öğretmenlik Mesleğinin Niteliğine İlişkin Görüşleri

Ayşe Sıdıka Hanım, ülkemizde Batı eğitim-öğretim tarzına göre yazılmış ilk eserlerden birisi olma niteliğini taşıyan ve Dârülmua'llimât'ta meslek dersi kitabı olarak okuttuğu "Usûl-i Tâlim ve Terbiye Dersleri" adlı eserinde, öğretmenlerin ve öğretmenlik mesleğinin özelliklerine ilişkin görüşlerini dile getirmiştir.

Öğretim süreci, öğreten kimsenin yani öğretmenin öğretim sırasında göz önünde bulunduracağı bir takım genel ilkelerle gerçekleşmektedir²¹. Bu genel geçer hükmün o dönemde farkında olan Ayşe Sıdıka Hanım, öğretmenlerin çocukların kabiliyetlerini mutlak surette keşfetmelerinin önemini vurgulamış ve öğrencilerin kabiliyetleri doğrultusunda yönlendirilmesinin önemi üzerinde ısrarla durmuştur ki, onun bu görüşü günümüz eğitim anlayışı içerisinde de genel geçerliliği olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani kısacası Ayşe Sıdıka Hanım, öğretmenin öğrencilerini iyi tanınması gerektiğini, ve onların kabiliyetleri ve yetenekleri

¹⁸ A. Ferhan Oğuzkan: *Öğretmenliğin Üç Yönü*, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1988, s.62.

¹⁹ Musa Kâzım, *a.g.e*, s.9-12.

²⁰ Musa Kâzım, *a.g.e*, s.16-17.

²¹ Cavit Binbaşoğlu: *Genel Öğretim Bilgisi*, Binbaşoğlu Yayınevi, Ankara 1988, s.22.

doğrultusunda dersini anlatmasının önemini ifade etmiş, bu isteğini de şu sözleri ile dile getirmiştir:

“Mürebbinin bir vazifesi de çocuklarda bu kudretin (kudret-i mümeyyize) derecesini ve hususiyetini anlayıp onları ona göre terbiye etmektir. Meselâ, kudret-i tasavvura ziyadesiyle malik bir çocuğu fûnûn-ı riyyâziye tahsiline sevk etmek hem o çocuğa hem de insaniyete bir büyük hizmettir; ileride böyle bir çocuğun büyük büyük keşiflere muvaffak olmasıyla ne derece mucib-i saadet olacak bir hizmette bulunabileceği emsali ile sabit bir keyfiyettir...Zirâ bu noktaya dikkat eden bir mürebbi talebesini seçer ve ileride büyük hizmetler edecek çocukları henüz pek genç iken nazar-ı dikkate alır ve ona göre terbiye eder²²”.

Ayşe Sıdika Hanım, öğretmenlerin eğitebilme ve öğretebilme yeteneğine sahip bireyler olması olgusu üzerinde de durmuştur. Bu yeteneğe sahip olan öğretmenlerden öğrenci merkezli yani öğrencilerin ilgi, yetenek ve öğrenme düzeylerine göre eğitim-öğretim faaliyetinde bulunmalarını istemiş ve bu isteğini şu sözleri ile dile getirmeye çalışmıştır:

“Evveleminde hiçbir mürebbi veya mürebbiye terbiyede hüsn-i muvaffakiyetini yalnız kendi malumatı hüsn-i ahlâk ve edvârı ve emr-i tâlim ve terbiyede izhâr ettiği istidâd-ı zâtiyesiyle mütenâsib bilmemelidir. Çünkü yanılmış olur. Çocuğun da terbiye olmaya kabiliyet ve istidâdı en birinci şeraitlerdendir.....işte bunun için herkesin kabiliyetine göre davranmak terbiyenin kısm-ı amelî ve tatbîkisince mürebbinin her zaman hatırdâ tutacağı şerait-i mühimmenin birincisidir²³.”

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Ayşe Sıdika Hanım, öğrenciden yani onun kişisel özelliklerinden hareket edilmesini savunarak “*öğretimde her şey çocuk için*” prensibine sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermeye çalışmış, ve bu konuda şu sözleri söylemiştir:

“İşte bunun için bir mürebbi evvela çocukların emr-i terbiyesinde nazar-ı dikkat ve itinâyâ alınacak hususiyeti bilmeli ve faaliyetinde ona göre hareket etmelidir²⁴.”

Ayşe Sıdika Hanım, öğretmenlerin irade sahibi bireyler olmalarının önemi üzerinde de durmuştur. . O, bu şartı şu sözleri ile dile getirmiştir:

“Mürebbinin muvaffakiyeti için de irâdet sahibi olmak iktizâ eder. Bir mürebbi veya mürebbiyenin yed-i terbiyesine tevdi olunanların hemen hiçbirisi öyle melek-i haslet değildir. Hemen hepsi yaramaz, söz dinlemez, dikkatsizdir. Zâten bu haller tufûliyyet iktizâsındandır. Öyle olduğu halde bir mürebbiye veya mürebbiye sabr-ı metânet olmazda çocukların yaramazlıklarıyla başa çıkamayacak kadar dermansız ve terbiye ile uzunca bir müddet uğraşamayacak kadar irâdesiz ise öyle

²² Ayşe Sıdika Hanım: *Usûl-i Tâlim ve Terbiye Dersleri*, İstanbul 1313, s.93.

²³ Ayşe Sıdika, *a.g.e.*,s.32.

²⁴ Ayşe Sıdika, *a.g.e.*,s.30.

bir mürebbinin çocuklar üzerinde pek tesiri olamayacağı gibi kendisi de terbiye etmek meşguliyetini zor ve zahmetli ve alelhüsus kendi tabiatına gayr-ı muvâfık bulur²⁵.”

Ayşe Sıdika Hanım, öğretmenlerin öğrencilere yapmış oldukları hataları ve bir yanlışı dürüst bir şekilde söyleyebilmeyi öğretebilmeleri konusu üzerinde de durmuştur. Eğer öğretmenler, bu özelliği çocuklara kazandıramazlarsa, o zaman çocukların iyi bir şekilde terbiye edilmemiş fertler olacakları hususunda şüphe edilemeyeceği açıktır. Öğretmenlerin öğrencilerine bu niteliği kazandırırken takip edecekleri en iyi yöntem, “*ikna*” metodudur. Bu amaçla Ayşe Sıdika Hanım, öğretmenlerden iyi ahlâklı bireyler olmalarını ve öğrencilerine her yönü ile model olmalarını istemiştir. Ayşe Sıdika Hanım’ın bu konudaki kendi sözleri şöyledir:

“Onun için mürebbî ve mürebbîye daha pek küçük yaşlarında çocuklara itiraf-ı kusur etmeyi öğretmeye çalışmalıdırlar. Onları kabahatlerinden pişman ederek müteessir edecek sûrette *iknâ* etmelidirler. Gönüllerinde rikkat ve şefkat hâsıl olmayarak büyüyecek olurlarsa maâzallah en fenâ adem olmak üzere yetişmiş olduklarında şüphe yoktur²⁶.”

4- Süleyman Paşazâde Sami Bey’in Öğretmenlik Mesleğinin Niteliğine İlişkin Görüşleri

Süleyman Paşazâde Sami Bey, Aristokli Efendi’nin “İlm-i Terbiye-i Etfâl” adlı eserini 1328 (1912)’de kendisinden de bazı ilaveler yapmak suretiyle eğitim tarihimize kazandırmış, aynı zamanda çeşitli okullarda idarecilik ve eğitimin çeşitli kademelerinde yöneticilik yapmak sûretiyle kendisine eğitim tarihimize önemli bir yer edinmiştir²⁷.

Sami Bey, bir öğretmenin eğitim-öğretim faaliyetlerinde başarılı olabilmesi için üç önemli şartın yerine getirilmiş olmasını zaruri görmüştür. Bu şartlar şunlardır:

- a- Öğretmenin derste anlatacağı konulara önceden hazırlık yapması,
- b- Dersi çocukların ilgi ve dikkatini çekecek bir biçimde canlı bir biçimde işleme, anlatması,
- c- Sağlam bir meslekî bilgiye sahip olması²⁸.

Sami Bey’e göre bir öğretmenin, dersini başarılı bir biçimde tüm ayrıntılarıyla anlatabilmesi için önceden derse hazırlık yapması gerekmektedir. Derse önceden hazırlık yapılmış olması öğretmene, anlatacağı konu ile ilgili hususları ders

²⁵ Ayşe Sıdika, *a.g.e.*, s.134.

²⁶ Ayşe Sıdika, *a.g.e.*, s.146.

²⁷ Sami Bey’in hayatı ve edebî kişiliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Salim Durukoğlu: *Süleyman Nesip (Süleyman Paşazâde Bey)*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri Dizisi:288, Ankara 2001, s.3.

²⁸ Sami: *İlm-i Terbiye-i Etfâl*, Dersaâdet İkdâm Matbaası, İstanbul 1328, s.25-26.

esnasında hatırlatacağı gibi neyi, ne zaman ve nasıl anlatacağına dair bir ön plan yapmasına da yardımcı olacaktır. Böylece öğretmen derse önceden planlı ve hazırlıklı olarak geleceği için ayrıntı içinde boğulmayacak ve çocukların zamanlarını gereksiz yere almayacaktır²⁹. Günümüz pedagoji anlayışında ise bir öğretmenin öğrenme etkinliklerine başlatmadan evvel hazırlık aşamasında şu faaliyetleri yapmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır:

a-Eğitim psikolojisi, çocuk psikolojisi, öğrenme kuram ve yöntemleriyle ilgili bildiklerini geliştirmeye yönelmeli, bu alanlarda bilgi ve görüşlerini yenilemeli,

b-Öğrencileri bireysel ayrılıklarıyla tanımaya çalışmalı,

c-Öğrencilerde görülen davranış bozuklukları ve sorunların nedenleri, belirtileri, bunların eğitime etkileri ve çözüm yollarıyla ilgili bilgi ve görüşlerini geliştirmeye çalışmalıdır.

d-Öğrenme programını incelemeli, öğrenimlerini yürüteceği öğrenciler için belirlenmiş öğrenme konularını, bu konularla kazanılacak bilgi, beceri, davranışlar gibi değerlerin neler olduğunu açık olarak saptamalı; bunlarla dersin amaçları arasındaki uyumu incelemeli ve uyum sağlamalıdır³⁰. Kuşkusuz bu maddelerin sayısı artırılabilir. Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, günümüz pedagoji anlayışında öğretmenin ders öncesi yapması gereken hazırlıklar sadece derste anlatacağı konuya hazırlık yapması ile sınırlandırılmamış, çok yönlü bir hazırlık yapılması öngörülmüştür.

Sami Bey, yukarıda anlatılanlara ilave olarak bir öğretmenin alan bilgisi açısından da yeterli olması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Bir öğretmenin meslekî bilgisinin yeterli olduğunu düşünmesinin yanlış bir düşünce olduğunu belirttikten sonra, öğretmenlerin mesleklerinde ilerleyebilmeleri için kendilerini geliştirmelerinin ve alanlarına hakim olmalarının gereğini ifade etmiş, bu konudaki görüşlerini şu sözleri ile dile getirmiştir:

“Bir mürebbî mâlûmât-ı hâzirasının, mükellef olduğu usûl-i tedris maa-ziyâdetin kâfi olduğunu ve binâenaleyh mütâlaaya muhtaç bulunmadığını ne kadar iddia ederse etsin, bu iddiâ vâhîdir. Tahsil-i mârifette, terakkî olmadıkça tedennî muhakkaktır; bunun ortası olamaz; günler geçtikçe kemâl-i dikkatle hıfzetmiş olduğumuz bazı şeyler kuvve-i hâfızadan silinir, mâlûmât-ı fikriyemiz tenâkıs eder. Binaenaleyh zamanın bu tesîrat-ı dâimesine karşı bilâ-inkitâ çalışmak lâzımdır. Bir de usûl-i tedriste nazar-i itibâra şayan bir şey daha vardır ki, o da bir muallimin hüsn-i sûrette tadrîse muvaffakiyeti için, daha müffid daha muntazam, daha müdekkikâne ve vel-hâsıl daha müsmir olur³¹.”

²⁹ Sami, *a.g.e.*, s.26.

³⁰ Ahmet Rahmi Ercan: *Öğrenmeyi Etkileştiren, Başarıyı Yükselten Öğretmen Davranışları*, Ankara 1999, s. 8-9.

³¹ Sami, *a.g.e.*, s.30.

Bugün dahi iyi bir öğretmenin özellikleri konusunda henüz herkesin ulaşabileceği standartların oluşturulduğu söylenemez. Ancak bu konu ile ilgili yazılmış yayınlarda bazı başlıklar altında bireysel ve mesleki yönlerden öğretmen adaylarının sahip olması öngörülen özelliklerle ilgili uzun listeler bulmak mümkündür. Bu anlayış çerçevesi içerisinde günümüz eğitim anlayışında öğretmenlerin yeterlik alanları;

a-Alan Bilgisi,

b-Öğretmenlik Meslek Bilgisi,

c-Genel Kültür olmak üzere üç başlıkta toplanmıştır³². İşte Sami Bey'in bir öğretmenin mesleki hayatında başarılı olabilmesi için öngörmüş olduğu şartların günümüz eğitim ve pedagoji anlayışı içerisinde de kendisine bir yer bulduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Sami Bey, öğretmenlerin eğitim-öğretim faaliyetlerinde başarılı olabilmeleri için, öğrencilerin kabiliyet, ilgi ve istidatları hakkında, yani onların bireysel özellikleri hakkında bilgi sahibi olmaları gerçeğinin önemi üzerinde de durmuştur. Öğretmenlerden öğretim faaliyetlerini planlarken, neyi, nasıl ve niçin öğreteceklerine karar verirlerken, öğrencilerinin bireysel özelliklerini dikkate almalarını istemiş, yapacakları plan ve programları çocukların bu özelliklerine göre ayarlamalarını belirtmiş³³ ve böylece günümüzde önemli bir öğretim ilkesi olarak kabul edilen "çocukta hareket ilkesi"nin verilerine uygun hareket ederek çocuğu küçük bir yetişkin olarak değil, kendisine özgü bir birey olarak kabul etmiştir. "Çocukta hareket" akımı, çağdaş eğitim reformu akımlarının başlangıcına damgasını vurmuş bir akımdır. Çocuk bu akım ile sanki yeniden keşfedilmiş ve her türlü eğitim ile öğretimin merkezine konmuştur. Bu akıma göre öğretmenler, geleneksel eğitimin zıddına olarak yeni bir görevle karşı karşıya gelmişlerdir. Buna göre öğretmenler, çocuğun ferdi özelliklerini anlamak, onun ferdiyetine saygı duymak, ondaki iyiyi keşfetmek, ona insanî yakınlığı gösterip korumak, onun, içinde bulunduğu ve sürekli bir değişimden geçtiği gelişim sürecine uygun davranmak zorundadırlar³⁴. Rousseaucu bir ifadeyle her çocuk bir ferdiyettir ve ferdiyet olarak kendisine saygı duyulmasını ve buna uygun bir muameleye tâbi tutulmasını beklemektedir³⁵. İşte Sami Bey'in öğretmenlerden çocukları her yönleri ile tanımalarını isterken onların kendi başlarına birer ferdiyet olduklarını akıllarında buldurmalarını istemesinin temelinde, çocukların kendi başlarına birer ferdiyet olduğu gerçeği yatmaktadır. Bu gerçekten hareket eden Sami Bey, öğretmenlerden öğrencilerini her yönleri ile tanımalarını istemiş ve bu isteğini de şu sözleri ile dile getirmiştir:

"...bu kâbiliyyât-ı muhtelifeyi çocuklarda tevsî ve tenmiye etmek, onlardan istikbâlde istifâde olunacak adamlar yetiştirmek için her ço-

³² Mehmet Şişman: *Öğretmenliğe Giriş*, PegemA Yayıncılık, Ankara 1999, s.9.

³³ Sami, *a.g.e.*, s.31.

³⁴ Kemal Aytaç: *Çağdaş Eğitim Akımları*, Ankara,1976, s.25-26.

³⁵ Osman Kafadar: *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi yayınları, Ankara 1997, s.47-48.

cuğun kâbiliyyet ve istîdâdını iyice tâyîn ve tatbîk ile hâsıl olur; mââmâflî tabîat-ı beşeriyye hakkındaki tetebbuât ile ilm-i terbiye-i etfâlin ve usûl-i idâre-i mualliminin bu bâbda fevkâlâde dahli vardır. Bir mürebbi için, bu yolda icrâ-i tetebbuât ve mütâlaâtın mühim ne tasavvur olunabilir³⁶.”

5- Halide Edib Adıvar’ın Öğretmenlik Mesleğinin Niteliğine İlişkin Görüşleri

Halide Edib Adıvar, Türk okuru için milli edebiyat akımı içinde iyi bilinen bir yazar ve Türk Kurtuluş Savaşı’nın Halide Onbaşı’dır³⁷. Halide Edib, Dârümuallimât’ta Pedagoji ve Tarih dersleri öğretmenliği görevlerinde bulunmuştur. Böylece teorik bilgilerini pratikte de uygulama imkanı bulan eğitimcilerimizden birisi olmuştur. Dârümuallimât’ta okuttuğu Pedagoji dersinde Horn’un “İlm-i Tâlimin Psikolojik Esasları” adlı eserini 1327 (1911)’de kendisinden de bazı ilaveler yapmak suretiyle Türkçe’ye çevirmiş ve bu eseri Dârümuallimât’ta ders kitabı olarak okutmuştur. Nitekim öğretmen ve öğretmenlik mesleğinin niteliklerine ilişkin görüşlerini de bu eserde açıklama imkanı bulmuştur.

Halide Edib, ilk olarak bir öğretmenin eğitim-öğretim faaliyetlerinde nele-re dikkat etmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur. Bu hususlar şunlardır:

- a-Amacın belirlenmesi,
- b-Öğrencinin devamının sağlanması,
- c-İyi bir programın tertibi,
- d-Gerekli olan ortamın ve çevrenin sağlanması,
- e-Belirlenen amacın gerçekleştirilmesi³⁸.

Bu noktada öğretmene önemli görevler düşmektedir. Her şeyden önce öğretmenler, eğitim-öğretim faaliyetlerinden sorumlu bireylerdir. Bu nedenle öğretecekleri bilgilerin, çocukların zihinsel gelişimlerini olumlu yönde etkilemesine ve çocuklarda merak ve yaratıcılık duygusunun gelişmesine katkıda bulunmasına dikkat etmelidirler. Bu açıdan öğretmensiz bir öğrenci düşünülemediği gibi, öğrencisiz bir öğretmen de düşünülemez. Çünkü öğretmen, hayatın kendisini her yönü ile öğrencisine tanıtan bireydir. Tecrübesiz olan öğrenci, hayatı tam olarak bilemez, ama öğretmen ona hayatı öğretebilir. Öğretmenler, kendi yaşam tecrübelerinden de hareket ederek öğrencilerine hayatın iyi, kötü, fena yönlerini ve diğer hakikatlerini öğretmelidirler³⁹. Öğretmek, öğrenme sürecini yönlendirmek demektir. Bundan dolayı öğretmenin buradaki görevi, öğrencilerin öğrenmesine rehberlik ve yardım etmek olacağı için öğretme-

³⁶ Sami, *a.g.e.*, s.50.

³⁷ Ayşe Durakbaşı: *Halide Edib, Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim yayınları, I. Baskı, İstanbul 2000, s.148.

³⁸ Halide, Edib, *a.g.e.*, s.30-31.

³⁹ Halide, Edib, *a.g.e.*, s.31-32.

nin yardım etmek amacı ile yapacağı ilk şey, öğrenme hedeflerini açıklamak olacaktır⁴⁰.

Yazar, bu açıklamalardan sonra iyi bir öğretmenin hangi özellikleri taşıması gerektiği üzerinde durmuştur. Buna göre iyi bir öğretmen;

a-Uzmanlık alanına hakim olmalıdır,

b-Öğrencilerini iyi tanımalıdır, bunun için de gerekli yöntem ve teknikler hakkında bilgi sahibi olmalıdır,

c-Ahlâklı olmalıdır,

d-Öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği özelliklere sahip olmalıdır⁴¹. Günümüz eğitim anlayışında da öğretmenlerin yeterlik alanları olarak üç önemli özellikten bahsedilmektedir. Bu özellikler şunlardır:

a-Alan Bilgisi: Öğretmen yetiştirme programlarında öğretmen adayının belirli bir alanda uzmanlık bilgisine sahip olması amaçlanmaktadır.

b-Öğretmenlik Meslek Bilgisi : Öğretmenin bir alan ya da konuyu çok iyi bilmesi öğretimin önkoşulu olmasına karşılık, başarılı bir öğretim için tek başına yeterli değildir. Öğretmen, bildiğini nasıl öğretebileceğini de bilmelidir. Bir öğretmenin bir alanda uzmanlık bilgisine sahip olması yanında aynı zamanda öğretmenlik mesleği ile ilgili bazı bilgi ve becerilere de gereksinimi vardır. Öğretmenlik meslek bilgisi kapsamında öğretmen adaylarına, öğretme ve öğrenme olmak üzere iki temel sürece ilişkin yeterlikler kazandırılmalıdır.

c-Genel Kültür: Öğretmen adaylarının sahip olması gereken alan bilgisi ve meslekle ilgili beceriler yanında bazı alanlarda da ek bilgilere gereksinimleri olmakta, öğretmen adaylarının geniş bir dünya görüşüne ve genel kültüre sahip olması gerekmektedir. Öğretmenden beklenen sadece belirli bir alanda uzmanlık bilgisine sahip olması değil, olayları, insanı, toplumu ve dünyayı ilgilendiren bir takım sorunları görebilmesi ve bunlar için çözüm yolları düşünebilmesidir. Bunun için de öğretmen adaylarının, insan bilimleri-sosyal bilimler-kültür bilimleri olarak nitelendirilen felsefe, sosyoloji, güzel sanatlar gibi alanlarda genel bir bakış açısına sahip olmaları gerekmektedir⁴². Halide Edib'in yapmış olduğu tasnifin günümüz şartlarında da genel geçerliliğini koruduğu yukarıda anlatılanlar dikkate alındığında kendiliğinden ortaya çıktığı görülecektir. Hatta yazar, öğretmenlerin ahlâklı bireyler olmalarını da önermek suretiyle olaya daha geniş ve farklı bir boyut daha katmıştır.

⁴⁰ S. Savaş Büyükkaragöz-Muammer C. Muşta-Hasan Yılmaz-Önder Pilten: *Öğretmenlik Mesleğine Giriş (Eğitimin Temelleri)*, Mikro Basım-Yayım-Dağıtım, Konya 1998, s.16.

⁴¹ Halide, Edib, *a.g.e.*, s.35-36.

⁴² Mehmet Şişman:*Öğretmenliğe Giriş*, PegemA Yayıncılık, Ankara 1999, s.9-11.

Halide Edib, bir öğretmenin meslekî bilgi açısından kendisini yetiştirmesinin öğretmene sağlayacağı faydaların neler olabileceği konusu üzerinde de durmuştur. Söze Eflatun'un şu veciz sözü örnek gösterilerek başlanmıştır:

“İnsan kendinde olmayan bir şeyi başkasına veremeyeceği gibi bilmediği bir şeyi de başkasına öğretemez⁴³.”

Öğreteceği konuları iyi bilmeyen bir öğretmen, öğretmeye çalıştığı konu ile ilgili en basit şeyleri öğretirken dahi zorlanacaktır. Oysa öğreteceği konuları iyi bilen öğretmenin kendisine karşı olan özgüveni yüksek olur. Kendisine alanı dışında bir soru sorulduğunda, herhangi bir sakınca veya rahatsızlık duymadan kendisine sorulan sorunun cevabını bilemediğini söyleyebilir. Oysa yeterli alan bilgisine sahip olmayan bir öğretmen ise, kendisine bilmediği bir soru sorulduğunda hemen sinirlenip öğrencilere ters cevap verebilir. Alanına hakim olan bir öğretmenin öğrencilerine aynı zamanda saygı ve sevgi göstermesi oranı da kuvvetlenmektedir⁴⁴.

Halide Edib, bir öğretmenin alan bilgisi açısından ne kadar iyi olursa olsun, mutlaka şu iki özelliği de sahip olması gerektiğini belirtmiştir ki, bu özellikler şunlardır:

a-Öğretim ilke ve yöntemleri hakkında bilgili ve tecrübeli olmak,

b-Öğrencilerini yakinen tanımak⁴⁵. Öğretmenler, özellikle “öğretme” sanatı hakkında yeterli bilgiye ve iktidara sahip olmalıdırlar. Yazar, bu görüşünü şu cümleleri ile dile getirmiştir:

“Öğretmen olmak için ne mevzûunu bilmek ne de talebesini bilmek kâfidir. Buna bir de öğretebilmek iktidarı mazmûm olmalıdır. Öğretebilmenin iki menbâi vardır. Biri ırsî, diğeri kesbîdir. Cidden büyük bir muallim, büyük olarak doğmuştur. Bazen bir muallimi tâlim ve terbiye de büyütebilir. Fakat muallimin istidât-ı şahsiyesi kesbî istidâdından daha mühimdir. İstidâtlı bir muallim usûl-i tedrisi bilmeden de okutabilir; fakat istidâtsiz bir adam usûl-i tedrisi bilse de okutamaz. Tâlim ve terbiye istidât-ı zâtiyi meydana çıkarır ise de onun yerini tutamaz⁴⁶.”

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, öğretmenler, ya doğuştan sanatkar olarak doğarlar, ya da öğretim sanatını sonradan öğrenirler. Bu nedenle bir öğretmen, öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği becerilere ister doğuştan isterse sonradan sahip olsun, mutlaka öğretim yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Yazar, bir öğretmenin herhangi bir öğretim yöntemini bilmesinin zorunluluğunu şu cümleleri ile ifade etmiştir:

⁴³ Halide, Edib, *a.g.e*, s.35.

⁴⁴ Halide, Edib, *a.g.e*, s.35-37.

⁴⁵ Halide, Edib, *a.g.e*, s.38.

⁴⁶ Halide Edib, *a.g.e*, s.40.

“Her muallim fennî bir usûl bilmeli ve onu istfimal etmelidir. Bunun da birkaç sebebi vardır. Çünkü usûl bir şeyi icrâ etmenin tarzıdır. Saniyen madem ki usûlsüz öğretilmiyor. O halde en iyi usûlü kullanmalıdır⁴⁷.”

Halide Edib, öğretmenlerin öğretim faaliyetinde başarılı olabilmeleri için Psikoloji ilminin verileri hakkında bilgi sahibi olmalarını şart olarak görmüştür. Bir öğretmenin Psikoloji bilmesi, o öğretmenin Psikoloji bilmeyen bir öğretmenden şu açılardan daha avantajlı olmasına yol açmaktadır:

- a- Öğretmene bilgisini tatbik edeceği sahayı daha iyi tanımasına fırsat sağlar,
- b- Öğretmenin kendisine olan özgüveninin daha da artmasını sağlar,
- c- Öğretmenin ilmî açıdan gelişiminin olumlu yönde olmasını sağlar⁴⁸.

Öncelikle bir öğretmenin Psikoloji ilmî hakkında bilgi sahibi olması ona öğretmeye çalıştığı konuları daha iyi tanımasında yardımcı olmaktadır. Çünkü öğretmenler öğrencilerinin zihinsel ve bedensel gelişimlerinden birinci derecede sorumlu olan kişilerdir. Psikoloji bilimi de insan beyninin çalışma esasları, öğrenmenin beyinde nasıl gerçekleştiği gibi bir öğretmenin bilmesi gereken uğraşlarla ilgilenmekte, bulmuş olduğu verileri açıklamak suretiyle de öğretmenlere yardımcı olmaktadır. Öğretmenler ise Psikoloji ilmînin ortaya koymuş olduğu bu verilerden yararlanarak kişilik, karakter, zihinsel gelişiminin nasıl oluştuğu gibi konularda bilimsel bir görüşe sahip olurlar. Bu noktada esas olan şey, öğretmenlerin öğrenmiş oldukları bilgileri sağlıklı ve doğru bir şekilde eğitim-öğretim faaliyetlerinde uygulayabilmeleridir⁴⁹. Öğretmenlerin alanlarına hakim olmaları, onlarda kendilerine karşı duymuş oldukları şahsi özgüvenlerinin gelişmesine yol açacaktır. Çünkü bilgili olmak aynı zamanda güçlü olmak demektir (bilgi kudrettir). Bilgili olan ve bildiği şeyleri öğrencilerine iyi ve etkin bir biçimde öğrettiğinin farkında ve bilincinde olan bir öğretmen, kendisine karşı duyduğu güvenin sağlam temellere oturmuş olduğunu yakinen görecektir, bu durum da öğretmenin kendi özgüveninin ve kendisine olan saygısının artmasına yol açacaktır. Yazarın Psikoloji bilmenin öğretmene sağlayacağı faydalara ilişkin diğer görüşleri şöyledir:

“İlm-i ruhun muallîme bahş ettiği bu kudreti nasıl verdiğini izâh eden iki mühim şey vardır. Evvelâ dimağı idare eden kanunlar ilm-i tâlimiyenin esaslarını vücuda getirir. Meselâ fizyolojik olan ilm-i ruh sevk-i tabîinin tekâmül ettikten sonra fena bulduğunu muallîme öğretirse muallîm çocukların sevk-i tabîleri fena bulmadan adet haline sokarak idame etmeye cehd eder. Kezâlik ilm-i ruh tecessüsün veyahut merakın tekâmül-ü şahsiyede büyük bir mevkî tuttuğunu öğretse muallîmîn bunu suret-i tatbikî mektepte her çocuğun en çok neye merak ettiğini keşfetmek olur⁵⁰.”

⁴⁷ Halide Edib, *a.g.e.*, s.40.

⁴⁸ Halide Edib, *a.g.e.*,s.44.

⁴⁹ Halide Edib, *a.g.e.*,s.44-47.

⁵⁰ Halide Edib, *a.g.e.*,s.48.

Psikoloji bilmenin öğretmene sağlamış olduğu diğer bir yarar da şahsî yarıdır. Her şeyden önce öğretmenler Psikolojiyi sadece kendilerine öğretim faaliyetinde yapacak olduğu yardımı düşünerek öğrenmeye çalışmamalıdır. Psikolojiyi pozitif bir bilim olduğu için ve hakikatin bilgisini araştırdığı için öğrenmelidirler. Psikoloji öğretmene, karşılaşmış olduğu sorunu en ince ayrıntılarına kadar düşünmesini ve o mesele ile ilgili en küçük teferruatı dahi dikkate almasını öğretir. Yaşamında karşılaşacağı sorunlardan hangilerinin önemli, hangilerinin ise önemsiz olduğu yolunda fikir yürütebilmesinde yardımcı olur. Psikoloji sayesinde öğretmen, öğrencilerini yakinen tanıma fırsatı elde eder. Kendi kendini eleştirebilme yeteneğine sahip olma fırsatına kavuşur. Kullanmış olduğu öğretim yönteminin iyi veya kötü olup olmadığını anlayarak kimseye sormadan değiştirebilme veya geliştirebilme yeteneğine sahip olur. Ne eski yöntemleri, bu yöntemler eskidir diye beğenmezlik yapma, ne de yeni yöntemleri, bu yöntemler yenidir diye peşin olarak kabul etmeme yeteneğine sahip olur. Her şeyden öte Psikoloji bilmek öğretmene, öğretim faaliyeti esnasında doğru ve genel geçerliliği olan bir öğretim yöntemini seçmede ve uygulamada yardım eder⁵¹.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat ile birlikte eğitim bir bilim olarak kabul edilmiş ve eğitim bilimi ile ilgili gerek telif ve gerekse de tercüme yolu ile birçok eserin yazılmaya başlandığı görülmüştür. Bu eserlerin başında hiç kuşku yok ki o dönemde öğretmen okullarında ders kitabı olarak okutulan eğitim bilimine ilişkin kitaplar ilk akla gelen eserler olma niteliğini taşımaktadırlar. Bu eserlerde öğretim yöntemleri, okuma-yazma öğretimi, yeni öğretim yöntemlerinin uygulanması sorunların üzerinde durulmuş, kitabî ve takrirî öğretim eleştirilmiş, ezbere dayalı öğretimin terk edilerek dayanın öğretimde yerinin olmadığı görüşü benimsenmiş, bireysel öğretimden sınıf ve şube sistemine geçilmesi istenilmiş, okuma-yazma öğretimine aynı oranda önem verilmesi gibi bazı önemli konuların üzerinde durulmuştur. Özellikle öğretmen ve öğretmenlik mesleğinin niteliklerinin neler olması gerektiği konusu tüm yazarların üzerinde önemle durdukları konuların başında gelmiştir. Öncelikle öğretmenlerin bireysel özellikleri üzerinde durulmuş, öğretmenlerin ahlâklı, dürüst ve sabırlı bireyler olmalarının önemi vurgulanmıştır. Yine öğretmenlerin konu alan bilgisi, meslek bilgisi ve genel kültür bakımından yeterli bilgi donanımına sahip bireyler olmaları gerektiği vurgulanmış, öğrencisini her yönü ile tanıyan öğretmenlerin eğitim-öğretim faaliyetlerinde başarılı olacakları belirtilmiştir.

⁵¹ Cemil Öztürk: *21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme*, (21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi adlı eserin içerisinde), Sedar Eğitim Araştırma Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul 2001, s.223-224.

KAYNAKLAR

- Akyüz, Y. (1982), “Sosyo-Kültürel Ortamda Öğretmen Toplumumuzda Öğretmen-Halk İlişkileri”, *Milli Eğitim*, Sayı:56, s.41-44.
- Ayşe Sıdika Hanım, (1313), *Usûl-i Tâlim ve Terbiye Dersleri*, İstanbul.
- Aytaç, K. (1976), *Çağdaş Eğitim Akımları*, Ankara
- Binbaşıoğlu, C.(1988), *Genel Öğretim Bilgisi*, Binbaşıoğlu Yayınevi, Ankara.
- Büyükkaragöz, S.Ş.-Muammer C. Mušta-Hasan Yılmaz-Önder Pilten (1998), *Öğretmenlik Mesleğine Giriş (Eğitimin Temelleri)*, Mikro Basım-Yayım-Dağıtım, Konya.
- Durakbaşı, A. (2000), *Halide Edib, Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim yayınları, I .Baskı, İstanbul.
- Durukoğlu, S. (2001), *Süleyman Nesip (Süleyman Paşazâde Bey)*, Kültür Bakanlığı Kültür eserleri Dizisi:288, Ankara.
- Ercan, A.R.. (1999), *Öğrenmeyi Etkileştiren, Başarıyı Yükselten Öğretmen Davranışları*, Ankara
- Erden, M. (1998), *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Alkım Yayınları, İstanbul.
- Kafadar, O. (1997), *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi yayınları, Ankara.
- Kilisli Muallim Rifat, (1342), *Mektep Hatıraları*, Muallimler Mecmuası, Sene:3, Sayı: 30, Matbaa-i Amire, İstanbul, s.1338-1360.
- Musa Kâzım (1310), *Rehber-i Tedris ve Terbiye*, Birinci Kısım, Kasbar Matbaası, İstanbul.
- Oğuzkan A. F. (1988), *Öğretmenliğin Üç Yönü*, Kadioğlu Matbaası, Ankara .
- Özdemir, S.-H. İbrahim Yalın (1998), *Her Yönüyle Öğretmenlik Mesleği*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Öztürk, C. (2001), *21.Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme*, (21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi adlı eserin içersinde), Sedar Eğitim Araştırma Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul, s.223-224.
- Sami (1328), *İlm-i Terbiye-i Etfâl*, Dersâadet İkdâm Matbaası, İstanbul.
- Selim Sabit (1290), *Rehnümâ-i Muallimin*, İstanbul.
- Şanal, M. (1999), “Toplumsal Değişim Süreci İçersinde Öğretmenler ve Öğretmen Rollerindeki Değişmeler”, *Eğitim Yönetimi*, Sayı:17, Yıl:5, s.53-64.
- Şanal, M. (2003), “Osmanlı Devleti Öğretmen Okulları Programlarında Öğretmenlik Meslek Dersleri”, *Akademik Araştırmalar*, Sayı: 15, İstanbul, s.53-77.

- Şanal, M. (2003), “Selim Sabit Efendi’nin Öğretim Yöntemleri İle Ödül ve Ceza Vermeye İlişkin Görüşleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Milli Eğitim*, MEB Yayını, Sayı 158, s. 205-220
- Şanal, M. (2003), “Tarihsel Süreç İçerisinde Osmanlı Devleti’nde İlköğretime Erkek Öğretmen Yetiştiren Kurumların Doğuşu ve Gelişimi”, *Eğitim Araştırmaları*, Sayı: 10, Ankara, s.116-122.
- Şemin, R. (1971), *Çocuk ve Gençlik Psikolojisi*, İstanbul.
- Şişman, M. (1999), *Öğretmenliğe Giriş*, PegemA Yayıncılık, Ankara.